

JAROSLAV KUDRNA

K NĚKTERÝM ASPEKTŮM GENEZE METOD ŠKOLY ANNALES

Je nesporné, že škola Annales připadá ve vývoji současné buržoazní historiografie místo skutečně specifické.¹ Obyčejně se soudí, že se tato škola postavila již ve třicátých letech proti běžné tehdy ve Francii vlád-noucí historiografii, která byla zaměřena povýtce politicky — šlo v ní podle názoru autorů Annales o tzv. historii událostí (l'histoire événementielle) a vyzdvihla do popředí historického dění člověka, „člověka socializovaného“ v sociální skupině. Prakticky to znamenalo, že historie měla být nyní chápána jako součást věd o člověku (sciences de l'homme), že se zdůraznil požadavek interdisciplinarity vědeckého poznání, přičemž autoři školy Annales měli především na mysli využití metod sociologie, psychologie, geografie pro samotné historické poznání. Tak se měla zde zákonitě rozšířit základna vlastní historiografie, jež se tradičně opírala především o psané prameny a ne náhodně se právě tento typ historiografie identifikoval s „l'histoire événementielle.“ Nepochybně kladem takto nově po-jaté historiografie bylo, že se zdůraznila vlastní základně materiálního ži-vota; odtud např. jasná snaha využít pro historii poznatků etnografických a antropologických, odtud např. i pozdější zájem o díla Lévi-Strausse.

Je zřejmé, že již od počátku nebyla metodologická база školy Annales jednotná a že se i navíc postupem času měnila — v tomto smyslu se dá

¹ G. Diligenskij, *Les Annales vues de Moscou*, Annales Économies sociétés civilisations, 1963, str. 107 an.; I. C. Kon, *Geschichtsphilosophie des 20. Jh.*, *Kritischer Abriss aus dem Russischen von W. Hoepf*, 2. sv., str. 192 an.; A. Ljublinskaja, *Préface à l'édition russe des Caractères originaux de la histoire rurale française*, Annales 1959, str. 92–105; I. C. Kon, A. Ljublinskaja, *Raboty francuzskogo istorika M. Blocha*, *Voprosy istorii* 1955, str. 147–159; Georg G. Iggers, *New directions in European historiography*, Wesleyan University, 1975, str. 43–79; Dieter Groh, *Strukturgeschichte als totale Geschichte*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1971, str. 289–322; Manfred Würstenmeyer, *Annales, Grundsätze und Methoden ihrer inneren Geschichtswissenschaft* 1967, str. 1–45; Volkner Rittner, *Ein Versuch systematischer Aneignung von Geschichte der Schule der Annales, v Ansichten einer zukünftigen Geschichte*, Mnichov 1974, str. 153–172.

např. mluvit ve smyslu dnešních autorů školy (např. Pierre Chaunuho),² o třech vývojových etapách školy, přičemž se v třetí etapě, tj. prakticky od konce šedesátých let, popírá mnohé z toho, s čím škola Annales vystoupila v předcházejícím období. O tom konec konců podává důkaz poslední metodologická práce příslušníka „třetí generace“ školy Paula Veyna.³

Vnitřní diferenciací směru vede pak k tomu, že se dá stěží mluvit o jednotné metodě. Naopak již první protagonisté směru mluvili v tomto smyslu o pluralitě metod.⁴ Ale i celkově byl od počátku značný rozdíl mezi Marc Blochem, který kladl důraz na srovnávací metodu a který se pouze postupně odpoutával od tradiční metodologie a Lucienem Febvrem, který položil základ ke studiu tzv. mentalit.

Již před druhou světovou válkou se pak objevuje ve škole směr ryze kvantitativní historie,⁵ v jehož čele stanul E. Labrousse, směr zabývající se vysloveně ekonomickými dějinami hlavně vývojem cen a nebylo náhodné, že právě v šedesátých letech byla škola Annales více méně právě s tímto směrem identifikována. Přitom neměly být ani zde ekonomické rozborů samoučelné, nýbrž se měly věnit do celkové koncepce, tzv. „longue durée“, která měla umožnit na základě studia cyklů, intercyklů a krizí sledovat vývojové tendence celých staletí (alespoň oněch, pro něž nechybí statistický materiál). Vůbec je zřejmé, že proti „l'histoire événementielle“, která je omezena na krátké časové úseky, se vystupuje s požadavkem globálnější historie.

Je zřejmé, že historici seskupení kolem Annales přišli s řadou nových metodologických požadavků, které se snažili zvládnout i prostředky přijímanými z jiných věd. Připomeňme při této příležitosti např. pojem struktury, který převzali z lingvistiky, antropologie či sociologie nebo pojetí růstu, kterým se dali inspirovat na základě poznatků teoretické buržoazní ekonomie.

Na druhé straně je ovšem nutno podotknout, že historici školy Annales operují s těmito vypůjčenými pojmy dosti libovolně, takže by bylo pochybené hledat v těchto pojmech nějakou vnitřní jednotu. Nepochybně zde působí i regionální uzavřenost směru, takže u vedoucích představitelů směru postrádáme snahu vyrovnat se s výtkami, které proti škole Annales byly vyřčeny buržoazními historiky německými a anglosaskými anebo dokonce i francouzskými marxisty. Důsledkem toho bylo, že nedošlo — jak tomu bylo např. v německé buržoazní historiografii v období bojů o Lamprechta — k noetické sebereflexi směru, jež by upřesnila význam jednotlivých pojmů.

Nepochybně zde negativně působilo i to, že se škola Annales stala jakýmsi článkem ideologického establishmentu a že využila i studentských

² Pierre Chaunu, *Histoire et sciences humaines v L'histoire sérielle La durée, L'espace et l'homme à l'époque moderne*, Paříž 1974, str. 53 an.; Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire de l'historien, La révolution quantitative et les historiens français, bilan d'une génération (1932–1968)*, str. 15–37.

³ Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire, Essai d'épistémologie*, Paříž 1971.

⁴ Fernand Braudel, *Unité et diversité des sciences de l'homme v Écrits sur l'histoire*, Paříž 1969, str. 85 an.

⁵ Srovnej též Emmanuel Le Roy Ladurie, *Du quantitatif en histoire*, la VIe section de l'école pratique des Hautes Études, *dílo cit.*, str. 23–37.

bouří z r. 1968 k upevnění svého postavení⁶. Chybí pak i dostatečná sebe-reflexe historická — vědomí souvislosti vlastní školy s jinými proudy — prakticky se při náznacích o tuto sebereflexi setkáváme maximálně s několika neorganicky začleněnými jmény.⁷ Postrádáme např. i obsírnější studii, jež by ukázala poměr školy Annales k historickým snahám okolo *Revue de synthèse historique* či předcházejícímu dějepiscectví. V našem příspěvku se proto pokusíme ukázat na tyto souvislosti a to především s buržoazní historiografií či sociologií. To nám pomůže objasnit vlastní ideologické pozadí směru a původ řady základních koncepcí a kategorií, jichž škola Annales používá.

* * *

Pročítáme-li díla historické školy Annales shledáme, že z 19. stol. se školy Annales dovolávají z francouzských historiků hlavně J. Micheleta.⁸ To má nepochybně své závažné důvody. Předně se u Micheleta setkáváme s jakousi byt eklektickou teorií dějin, v mnohém inspirovanou Vicovou Novou vědou, jejíž prvky ovšem Michelet přizpůsobuje potřebám konkrétní historiografie, přejímaje od Vica i celkovou netradiční periodizaci dějin. S tím je u Micheleta spjat i negativní poměr k historii osobností; historie je v jeho pojetí především historií mas. Navíc pak byl Michelet i stoupcem srovnávací metody, k níž využíval i Vicových analogií. A konečně se Michelet pokusil i o jakousi geohistorii. V jeho díle se setkáváme s grandiózními popisy italské krajiny, které v mnohém připomínají popisy Braudelova „Středomoří a středozemního světa v době Filipa II“.

Ovšem příslušníci školy Annales nemohli přijmout Micheletovo pojetí vývoje dějin jako vývoje k svobodě a především jeho třídní hledisko. Michelet např. jasně odhaluje formy třídního vykořisťování v období feudalismu. Nesmíme zapomenout, že Micheletovo stanovisko bylo jasně poznamenáno jeho revolučním maloburžoazním smýšlením, v oné podobě, která musila být naprostě většině příslušníků školy cizí.

Nebylo tedy náhodné, že i ve zpětné historické projekci školy Annales se setkáváme s jakousi snahou po korekci a to tehdy, jestliže za druhého předchůdce školy Annales považuje např. Braudel Fustel de Coulanges. Skutečně by se rozborem Fustelova díla dalo dokázat, že jeho koncepce v mnohém předjímá Braudelovu koncepci „longue durée“. Fustel se snaží nalézt jasnou kontinuitu, jež prostupuje tři století raného feudalismu a vylučuje zvraty v samotném historickém procesu.⁹ Navíc pak Fustel nebyl stoupcem úzce vymezených dějin politických a nahrazoval často politické faktory jinými (líčí např. dějiny antického městského státu na základě vlastního vývoje náboženských představ a kultur).

Jinak je především z hlediska koncepce „longue durée“ pozitivně Brau-

⁶ Srovnej celkově Traian Stojanovich, *French Historical Method, The Annales paradigm*, Ithaca London 1976.

⁷ Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire*, Paříž 1953, s. 339.

⁸ Paul Viallaneix, *La voie royale, Essai sur l'idée du peuple dans l'œuvre de Michelet*, Paříž 1971.

⁹ Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*, 6. sv., Paříž 1875–92; *La cité antique*, Paříž 1864.

delem citován J. Burckhardt a Ernst Robert Curtius;¹⁰ oba jako představitelé nepolitické historiografie. Z hospodářských historiků minulého století pak Lavasseur. Jinak se o historických filozofech dějin minulého století převážně mlčí. Monod a Monodova škola je prakticky kritizována na metodologické příručce Langlois a Seignoba — historikům Annales splývá tato škola se snahou psát dějiny politické a to na základě psaných pramenů.

Pozitivně je zmíněn i H. Pirenne, u něhož podobně jako u Fustela de Coulanges byla jakási předtucha „longue durée“. Chybí ovšem, jak uvedeno, analýza vztahu k Revue de synthèse historique, i když v ní ve dvacátých letech publikoval Marc Bloch jednu ze svých nejzákladnějších statí a to o srovnávací metodě a mnoho pozornosti se nevěnuje ani H. Berrovi.¹¹ Zde musíme připomenout, že to byla právě Revue de synthèse historique, jež se první postavila proti tzv. historizujícímu dějepiscectví, vystoupila s požadavkem formulovat historické zákonitosti a konec konců uplatňovala i modely durkheimovské sociologie. Navíc pak anticipovala snahu školy Annales pochopit historii jako součást věd o člověku (sciences humaines).

Príznačně se z autorů Revue de synthèse historique přijímá především François Simiand a to z těchto důvodů: Simiand vystoupil již počátkem století se základní kritikou empiricko-politické historiografie, tedy tzv. l'histoire historisante a vyhlásil za hlavní metodu historie metodu sociologickou, respektive metodu sociologicko ekonomickou. Simiand se tak vysloveně postavil proti individualizující metodě, hledal v historickém procesu souvislosti, jež se opakují a vyzdvihoval význam „sociálního“ faktoru, který v sobě integruje „individuální“ a zdůrazňoval, že historie se má především zabývat skupinami (nikoliv tedy jednotlivci).¹² Simiand jasně vyslovuje požadavek, že kategorie skupiny má nahradit kategorii třídy; v tomto smyslu mluví o konfliktech uvnitř skupin, o hře sil uvnitř skupin, o skupinové psychologii. Dále pak zdůrazňuje i úlohu pravidelnosti a zákonitostí, které vyvozuje z tzv. přímé podstaty člověka. Právě tento přístup vedl Simianda k pokusům o matematizaci ekonomickospolečenských procesů.

To mu bylo umožněno především tím, že byl přesvědčen o tzv. racionalitě sociálního růstu, který předjímal růst šedesátých let a tedy i teorie, které byly později obměňovány Labrousseovými žáky. Simiand mluví o tzv. dlouhých seriích, sekulárních seriích, o cyklech a může být v pravém slova smyslu označen za otce tzv. seriální historie, která vychází ze srovnání růstu (Simiand sám srovnával především cyklové křivky ve Francii, Anglii a USA). Vcelku by se dalo říci, že Simiandova koncepce byla

¹⁰ Fernandel Braudel, *cito cit.*, str. 51.

¹¹ Srovnej Lucien Febvre, *Henri Pirenne a travers deux de ses œuvres, v Combats pour l'histoire*, str. 357–369.

¹² Jean Bouvier, *Feu François Simiand v Conjoncture économique structures sociales, Hommages a Ernest Labrousse*, Paříž 1974, str. 59 an.; François Simiand, *La méthode positive en science économique*, Paříž 1911; *Méthode historique et science sociale, étude critique à propos des ouvrages récents de M. Lacombe et de M. Seignobos*, Revue de synthèse historique 1903, str. 1–22, 129–157; *La salaire, l'évolution sociale et la monnaie*, 3. sv., Paříž 1932; *Inflation et stabilisation alternée: le développement économique des Etats Unis*, Paříž 1934.

poznávaná jakýmsi „saint-simonismem pozvolného růstu“ a příznačně se např. díval na krizi 1929—1933 jako na přechodný jev, z něhož mohou profitovat právě ti nejschopnější. Přitom se nevydával za vysloveného stoupence kapitalismu a vystupuje spíše jako ideolog sociálního reformismu. Na jedné straně odmítal klasickou politickou ekonomii pro její zřejmou apologetiku kapitalismu, na druhé straně odmítal marxismus (příznačná byla např. jeho výtka, že marxismus je „konstruktivistický“).¹³

Vcelku je Simiand nemyslitelný bez sociologické metody Durkheimovy — v mnoha směrech představuje pokus o historickou konkretizaci této metodologie. Je tedy si třeba vyjasnit v jakém směru působila na školu Annales právě sociologie. Prakticky se historikové školy Annales odvolávají na dva sociology a to E. Durkheima a G. Gurvitsche, nepočítáme-li mezi sociology kulturní antropology a Lévi-Strausse.¹⁴

Pokusíme se ukázat, že i zde nešlo o jev náhodný. E. Durkheim se např. netěšil velké oblibě proto, že byl stoupencem pojetí čistého společenského faktu, ale proto, že se zajímal především o sociální skupiny a sociální systémy a vystoupil s požadavkem sociální psychologie. Historiky školy Annales poutal k Durkheimovi převděšim i sociální evolucionismus a hlavně snaha vysvětlit evoluci prostřednictvím kauzality a dále pak důraz na interdisciplinaritu společenského poznání. Jakkoliv byl Durkheim stoupencem sociologického „imperialismu“, byl na druhé straně přesvědčen o tom, že se sociolog musí opírat o výsledky jiných společenských věd (mimo jiné o historii, právní vědy, morální statistiku a ekonomické vědy), přičemž by sociologu náleželo v pravém slova smyslu poslání syntetizující.¹⁵ Durkheim šel tak daleko, že hlásal zásadu, že sociolog má v historii hledat podstatu společenského procesu a že prakticky není podstatného rozdílu mezi sociologií a historií v případě, že historie používá srovnávací metody a přímo programaticky vystupuje s požadavkem vytvořit z historie a sociologie jednotnou vědu.¹⁶ Jedině tak se může historii dostat pravého smyslu, tj. historie může být nápomocna při řešení nejzávažnějších otázek vývoje lidstva, neboť je v této podobě s to postihnout různé aspekty společenského dění.

Na jiných místech mluví Durkheim o tom, že rozdíly mezi sociologií a historií jsou pouze v odstínech poznání — společenská realita, již sociologie a historie poznává — je v pravém slova smyslu totožná.

Musíme ovšem vidět, že škola Annales nebyla pouze ovlivněna těmito metodologickými postupy. V mnohém — bylo tomu podobně jako v případě Simianda — jí konvenovala nepochybně i celková koncepce historického vývoje — Durkheim totiž dělí celkový vývoj lidstva na tzv. předindustriální a industriální stadium, přičemž kritéria pro periodizaci spatřuje především ve vědomí určité sociální koheze, sociability a sociální solidarity. Tak pro předindustriální společnost bylo podle Simianda rozhodující kolektivní vědomí, pro industriální společnost vědomí individuální.¹⁷

Historiky školy Annales mohly pak k Durkheimovi poutat ještě jiné

¹³ Fernand Braudel, *Histoire et sociologie* v *Écrits sur l'histoire*, str. 97 an.

¹⁴ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, Paříž 1964, str. XV.

¹⁵ A. Uhlíř, *Sociologická idea*, Praha 1932, str. 161—169.

¹⁶ Emil Durkheim, *Sociologie a sociální vědy*, Brno 1948, s. 18.

¹⁷ Emil Durkheim, *De la division du travail social*, Paříž 1922, str. 79—101.

souvislosti. Především rozšíření pole vlastního historického dění — Durkheim zkoumal např. formy církevního života v primitivních společnostech. Přitom je možno Durkheima považovat za jednoho z prvních protagonistů tzv. „regresivní metody“, jež byla hojně používána historiky Annales, jejíž jádro spočívalo v tom, že se vycházelo ze současného stavu a na základě něho se usuzovalo na souvislosti minulé. Na druhé straně bylo naopak cílem této metody ukázat, jak z původních jednoduchých prvků vznikají útvary složitější. Navíc pak Durkheim dovedl využít pro charakteristiku společnosti prvotněspolečné i anglosaské antropologie.

Konečně je nutno mít před očima skutečnost, že historici školy Annales musili v Durkheimovi vidět i jakýsi lék na současnou krizi buržoazní společnosti — podle mínění Durkheima měla právě sociologie nahradit socialismus.

Durkheim sám pak nahrazuje třídní boj sociálním konsensem a sociální problémy interpretuje jako problémy morální. Socialismus, o němž Durkheim tu i tam mluví, má pomoci integrovat dělnické hnutí do kapitalistického třídního státu.

Druhým sociologem, jehož se historici typu Braudela velmi často dovolávají a s nímž spolucití myšlenkou identitu byl Georges Gurvitch. Není to nepochybně náhodné, neboť v sociologii Gurvitchově jsou obsaženy prvky, jimiž je možno revidovat evolucionistický model Durkheimův. Gurvitch totiž mnohem víc zaregistroval fenomén společenské kapitalistické společnosti krize a navíc spojil důsledněji než Durkheim hledisko historické s hlediskem sociologickým, které mu v mládí bylo zprostředkováno studiem Marxe a německého idealismu, později pak i studiem Wundtovy psychologie národů a sociologie M. Webera.¹⁸

Z pozic metodologického eklekticismu — historikové školy Annales na něm oceňují především snahu po postizení kolektivní totality, odbourání úlohy individuálního vědomí a s tím spjatý důraz na kolektivní vědomí — přicházejí přitom u Gurvitsche v potaz i přímé zkušenosti z revoluce r. 1917.¹⁹ Odtud Gurvitchova snaha vypracovat jakýsi model, jehož by bylo možno použít proti marxistickému pojetí revoluce. Jinými slovy Gurvitch se snažil „vylepšit“ marxismus pomocí Proudhona, což prakticky u něho znamenalo např. popření úlohy státního plánu při výstavbě socialismu, zdůraznění úlohy federativního vlastnictví a projekt tzv. ekonomické demokracie. Z toho mu zcela zákonitě vyplynula téze, že socialistické podniky mají řídit dělnické rady. Tento proudhonismus klade pak Gurvitch do protikladu i proti saintsimonismu, který ztotožňuje s hospodářskou politikou Napoleona III. (pod nějž by však bylo možno zařadit i sociologii Durkheimovu). V samotném Proudhonovi vidí pak reprezentanta revolučního syndikalismu, přičemž prvky tohoto syndikalismu spatřuje i v sovětech, vystupuje jako stoupenec přímé demokracie a hlásá spoluúčast dělníků na podnikovém řízení.²⁰

Vcelku můžeme říci, že u Gurvitsche jde o kontrarevoluční revizi mar-

¹⁸ Fernand Braudel, *dílo cit.*, str. 119 an.; Jean Duvignand, *Georges Gurvitch*, Paříž 1969, str. 79–98; Georges Gurvitch, *Proudhon et Marx, dílo cit.*, str. 156 an.

¹⁹ Jean Duvignand, str. 83 an.

²⁰ Jean Duvignand, str. 154 an.

xismu a z tohoto aspektu můžeme hodnotit i ideologický podtext Gurvitchem používaných kategorií. Platí to např. o kategorii sociální skupiny, která je nemyslitelná bez pluralistického pojetí společnosti. Gurvitch byl stoupencem rovnováhy sil ve společnosti, čehož výrazem je i jeho complementární dialektika.

Z toho co jsme uvedli vyplývá, že Gurvitch reflektoval z buržoazních pozic mnohem pronikavěji než Durkheim či Simiand krizi buržoazní společnosti a snažil se vypracovat model, jímž by bylo možné při řešení této krize čelit revolučním silám.

Dostáváme se k otázce, která je v historické literatuře často nadhazována, tj. do jaké míry vznik školy Annales byl přímou reakcí na společenskou a hospodářskou krizi třicátých let, k otázce, kterou si např. klade v poslední době i Pierre Chaunu.²¹ Chaunu vidí ve škole Annales třicátých let historii krize a recese, historii, která reflektuje konec velkých koloniálních říší a to na rozdíl od historiografie Annales padesátých let, již kvalifikuje jako historiografii růstu a od poslední fáze školy Annales, již počíná r. 1965 a kterou nazývá historií velké krize civilizační. Tak Chaunu považuje Simianda za produkt krize třicátých let, na niž se Simiand snaží dát odpověď svou kvantitativní historií a cyklickou teorií. Stejně tak za projev počátku „úzkosti“ třicátých let považuje i příklad k otázkám antropologickým a konec konců i tehdy začínající historici Labrousse a Braudel nejsou podle Chaunuho bez této krize myslitelní.

Je zřejmé, že poukazy na tuto krizi nejsou náhodné a ukáže se, že i vznik školy Annales můžeme spojit s ideovou krizí buržoazní ideologie třicátých let, v níž se jasně projevila sterilita současného buržoazního vzdělání a kultury, jejíž příčiny o deset let později analyzoval ve své „Podivné porážce“ Marc Bloch a kterou postřehl již ve svém mládí Lévi-Strauss.²² Tak si např. příslušníci mladé generace ve třicátých letech uvědomili, že filozofie se ve Francii více méně změnila v estetickou kontemplaci, frazeologii a ryzí konstruktivismus. Veškeré vzdělání bylo monopolizováno v rukou těch, které Paul Nizan nazval strážnými psy, kteří sami byli neobyčejně vzdáleni vlastní konkrétní realitě.²³ To byl pouze jeden z důvodů revolty mladé generace proti oficiální vědě, generace, která se snažila proniknout ke konkrétní realitě pomocí tzv. věd o člověku (science humaines).

Zde nutno připomenout, že se již ve třicátých letech setkáváme s kritikou Durkheimovy sociologie, jemuž mladá generace vytýkala, že přecenil systematizující aspekty sociologie a ustrnul na půdě dogmatismu, hypostazoval sociální fakta a ignoroval vlastní společenské podmínky.²⁴ Jinými slovy Durkheim se v očích této generace pohyboval v generáliích, která nebylo možno zdůvodnit konkrétním materiálem. Proti Durkheimovi se počíná stavět i M. Mauss a to větším smyslem pro sociální fakta, psychickou a symbolickou složku poznání a důraz na etnosociologické problémy. S tím souvisí i hlubší Maussovo přesvědčení, že člověk je úžeji spjat

²¹ Pierre Chaunu, *dílo cit.*, str. 57.

²² Sergio Moravia, *La ragione nascosta*, Florencie 1969, str. 28 an.

²³ Paul Nizan, *Les chiens de garde*, Paříž 1932.

²⁴ Sergio Moravia, *dílo cit.*, str. 30 an.

s přírodou — odtud i větší smysl pro národy tzv. třetího světa.²⁵ S tím pak souvisí i kritika Durkheima, který konstruoval svět tzv. primitivních národů z hlediska tzv. národů vyspělých a ne náhodně se počíná i ve Francii objevovat vliv anglosaské antropologie (Boas, Kroeber, Malinowski). V tom se i jasně projevuje první reakce proti evropocentrismu a nebylo rozhodně náhodné, že se i v buržoazní ideologii setkáváme ve Francii s pokusy zrelativizovat vůdčí postavení Evropy. Počíná se zdůrazňovat neschopnost tzv. evropské vědy podat skutečné návody k jednání, vrcholných kultur. Tento odpor proti evropocentrismu můžeme např. postihnout i v díle Paul Valéryho, který vyvozuje důsledky z tzv. „sebedestrukce Evropy“ z první světové války. Řada autorů si pak uvědomuje i negativní důsledky evropského kolonialismu a počínají vystupovat s jeho kritikou. Odpor proti tradičním hodnotám spojuje např. A. Malrauxa se surrealisty, kteří odmítali akademismus v systému vzdělání, zdůrazňovali význam psychoanalýzy a orientovali se na studium jiných sociálních realit (např. mýtů). Možno říci, že řada témat, s nimiž později vystupuje škola Annales (např. studia o šílenství) byla vlastně vytčena již surrealisty. Ovšem na rozdíl od školy Annales má důraz na tato témata u surrealistů jakýsi revoluční podtext — kritikou racionalismu se sleduje především i abstraktní kritika buržoazního režimu.²⁶

Na první pohled je zřejmé, že právě řada těchto myšlenek zapůsobila právě na historiky školy Annales a reakce školy Annales proti tradiční historiografii se tak objevuje v širších souvislostech. Ovšem přejetí těchto prvků vyžadovalo delší proces a vyvíjelo se i zprostředkovaně. Je možno např. ukázat i na Marc Blochovi, že jeho tehdejší kritika tradiční francouzské historiografie byla poznamenána i snahou využít řady prvků německé buržoazní historiografie ekonomické. Je možno předpokládat, že Bloch se již za svého pobytu v Lipsku, kde studoval u K. Büchera, seznámil s pracemi Lamprechtovými a stojí za zmínku, že Lamprecht byl ve Francii propagován především prostřednictvím Durkheimovy *L'année sociologique*. Navíc pak Bloch systematicky průběžně hodnotil v *Revue historique* celou německou medievistickou produkci dvacátých a třicátých let.²⁷ Zvláště jej zaujal A. Dopsch a Georg von Below, výsledky jejichž prací přijímal kriticky, vytykáje např. von Belowovi přecenění právně-historického aspektu a Dopschovi chybnou interpretaci občiny marky; oběma pak nedostatek srovnávacích zřetelů a vyslovené se omezení na psané prameny. Příznačně jej ze starších německých historiků zaujal Meitzen a Maurer, tj. pro tzv. regresivní metodu (soudit z přítomného na minulé).

Přes všechn vliv německé buržoazní historiografie je ovšem nutno vidět, že se Bloch odlišuje od německé buržoazní historiografie metodologicky v těchto aspektech. 1. V odbourání individualizačního hlediska přístupu k vlastním historickým jevům — jeho východiskem je skupina, jež se

²⁵ Jules G a r e n e u v e, *Sociologie de Marcel Mauss*, Paříž 1968.

²⁶ Sergio M o r a v i a, *dílo cit.*, str. 54 an.

²⁷ Edmond P e r i n, *L'œuvre historique de Marc Bloch*, *Revue historique*, 1948, str. 162 an.; *Revue historique*, 1928, str. 108–158, 1930, str. 331–373, 1930, str. 134–160, 1932, str. 615–655, 1932, str. 66–101, 1937, *dílo cit.*, 405–458, 1938, str. 79–121, 146–190.

vyvíjí v čase. 2. S tím je i spjat určitý prezentismus, tj. snaha vyjít ze současného stavu a na základě něho rekonstruovat minulé poměry, přičemž si je ovšem Bloch vědom i rizika tohoto přístupu a varuje před přenašněním současných představ do minulosti, což jde tak daleko, že Bloch propadá jakémusi relativismu samobytnosti skupinových mentalit, které váže na určité historické etapy.

Metodologicky z toho vyplývá, že Bloch je stoupencem tzv. regresivní metody, odmítaje „věčné“ rozkládání historického procesu na prvky, z nichž určitý proces vznikl, zdůrazňuje vlastní proces vývoje. 3. Bloch rekonstruuje ve vlastních hospodářských dějinách mnohé na základě zkušeností z přítomnosti a klade důraz na jiné než na písemné prameny.

S regresivní metodou je u Blocha spojena i metoda srovnávací a zvláště se Bloch snaží o srovnání vývojových fází jednotlivých institucí. Z toho vyplývá, že Bloch musil mít určitou představu o celkovém vývoji společnosti a o pravidelnostech vlastního historického procesu, což mu umožnilo alespoň programaticky překonat úzce omezené stanovisko evropocentrismu. Bloch si např. na konci svého spisu o feudální společnosti klade otázku, zda by nebylo možné srovnat evropský feudalismus s feudalismem japonským.²⁸

Použití srovnávací metody bylo Blochovi konec konců umožněno koncepcí jednoty lidského rodu a proto i téze, že podstatu historického procesu tvoří člověk, nebyla u něho rozhodně téží náhodnou.

Ještě s radikálnější reakcí na krizi a oficiální historiografii — podotkněme ovšem že hlavně v esejistických článcích před a po r. 1945 — se setkáváme u Luciena Febvra.²⁹ Mnohem více než Bloch zdůraznil Febvre význam geografického faktoru³⁰ a byl zásadně ovlivněn francouzskou geografickou školou (Vidalem de la Blanche) a ne náhodně byl právě F. Braudemleem přirovnáván k Micheletovi. Mnohem větší důraz než Bloch položil Febvre na funkci mentalit — prakticky rozuměl pod mentalitami sepětí ideí s intelektuálním klimatem, v němž jsou ideje zakořeněny a z něhož vyrůstají — právě tím se má zdůraznit aktivní poměr k prostředí, které člověk pomáhá formovat. Podle Febvra pojetí je vztah mezi přírodou a prostředím vzájemný, nesmíme zapomínat na to, že příroda, s níž se setkáváme, byla již profiltrována lidskou prací.³¹ Ještě tedy více než o Blochovi platí o Febvrovi, že je produktem krize — prakticky spojuje krizové vědomí třicátých let s vědomím krize poválečné a Febvrové koncepce tvořily ne náhodně jakýsi korektiv proti ideologii růstu, jež byla příznačná pro školu Annales padesátých let.³² Krize se podle Febvra projevuje v pojetí vědy, hodnot a v zbrutálnění společenských vztahů. Febvre je stoupencem abstraktního humanismu, který v rétorických vyjádřeních zatláčuje historický relativismus, který byl příznačný pro jeho monografie o Rabelaisovi a Lutherovi (jde o základní spisy, které však metodologicky

²⁸ Marc Bloch, *Société féodale II*, Paříž 1940, str. 249–251.

²⁹ Lucien Febvre, *Face au Vent, Manifeste des Annales Nouvelles v Combats pour l'histoire*, 1953, str. 34–43.

³⁰ Lucien Febvre, *Examen de conscience d'une histoire et d'un historien v Combats*, str. 9.

³¹ Lucien Febvre, *L'histoire et psychologie, Combats*, s. 211.

³² *Vivre l'histoire v Combats*, str. 24 an.

není možno zařadit do školy Annales; (historik podle Febvra má povinnost organizovat minulost tak, aby se dovedl lépe orientovat v přítomnosti).

Je nepochybné, že jak Bloch tak Febvre si byli vědomi souvislostí mezi společenskou krizí kapitalistické společnosti, která započala podle nich ve třicátých letech a potřebami nové historiografie, ovšem nejradikálnější metodologické důsledky z této krize vyvodil až Fernand Braudel.

Ú Braudela bylo pojetí krize především spjata s vědomím toho, že Evropa ztratila své výsadní mocenské postavení a že ze staršího evropocentrismu zbývá proto jedině možnost udržet primát duchovní. Má to podle Braudela být důkazem i toho, že starší politická historiografie přestala mít smysl, ježto k člověku přistupovala z jednoho aspektu, tj. aspektu dějin politických, které byly vázány na hledisko dějin národních a státních a jejichž předpokladem byl právě evropocentrismus.³³

Toto stanovisko ovšem padlo v důsledku krachu evropocentrismu a má-li si historie udržet v současné době vedoucí postavení mezi společenskými vědami, pak nutně musí vyjít z celkové koncepce člověka (l'humanisme rétrogarde), která může nahradit národní nebo úzce pojaté evropské dějiny dějinami univerzálními. Přitom Braudel zdůvodňuje nové pojetí dějin konstantami klimatu, fyzikálních podmínek a demografického faktoru, jehož rytmy růstu mohou dodat základ pro vlastní periodizaci dějin.³⁴

Přesto že je zřejmé, že svou podstatou je toto hledisko nevědecké — otázka světových dějin není myslitelná bez učení o ekonomických formacích — nelze pominout pozitivum tohoto hlediska v tom, že umožňuje překlenout rozdíly mezi tzv. historickými a nehistorickými národy. Druhý důsledek, který vyplývá z této koncepce, je průzkum každodennosti a materiální základny lidského vývoje, kterou je nyní možno zkoumat prostřednictvím statistiky. Historie tak obrací pozornost na úseky, které byly doposud ignorovány, ovšem se značným rizikem, že se pole historie rozšíří do nekonečnosti a otázka výběru faktů se omezí na minimum a nahromadí se fakta, mezi nimiž není bližší souvislosti.

Je ovšem zřejmé, že uplatnění statistické metody pro starší období má své meze. Proto musí Braudel ve starších dějinách velmi často pracovat s analogiemi.

Důsledkem tohoto celkového pojetí je důraz na interdisciplinární pojetí a především na využití výsledků politické ekonomie.

Tak si je možno vysvětlit, proč Braudel hlásá potřebu plurality metod, kterou zdůvodňuje samotnou různorodostí věd o člověku, přičemž někdy jde mezi nimi pouze o rozdíly aspektů jednotlivých přístupů k sociální skutečnosti.³⁵

Pro Braudela je ovšem příznačné, že na integraci společenských věd nahlíží z hlediska vlastního „imperialismu historie“ — dějiny v představě Braudela mají být především všeobšahou společenskou vědou. Zvláště pokud jde o vztah sociologie a historie je Braudel přesvědčen, že rozdíly

³³ Fernand Braudel, *Introduction générale à la collection Destins du monde* v André Varagnac, *L'homme avant l'écriture*, Paris 1959, str. 308–319.

³⁴ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et le capitalisme (XVe–XVIIIe siècle)*, Paříž 1967, str. 33 an.

³⁵ Fernand Braudel, *Unité et diversité des science de l'homme v Ecrit sur l'histoire*, Paříž 1969, str. 85–96.

mezi oběma mizí tehdy, kdy bude potřeba studovat dlouhé etapy (*longue durée*).³⁶

Odbourání politické historie vede pak podobně jako u Durkheima či Gurvitsche k negaci individualizačního principu a k zdůraznění významu skupiny. Právě tento přístup má umožnit: a) použití kauzální explikace, b) uplatnění srovnávací metody, c) postižení vlastních pravidelností, které mohou být zdůvodněny statistickými metodami. Statistické metody mají tak umožnit vlastní postižení „*longue durée*“, která se ovšem jimi nevyčerpává (zahrnuje řadu jiných fenoménů mimostátních jako jsou instituce náboženství a civilizace).³⁷

Že Braudel sám neměl v otázce „*longue durée*“ jasno, o tom svědčí mimo jiné skutečnosti, že za předchůdce koncepce „*longue durée*“ považuje vedle Burckhardta i Ranka a naproti tomu francouzské politické historiky považuje za kronikáře událostí. Ovšem jakkoliv odvolání na Ranka je vcelku absurdní, je zřejmé, že Braudel má na mysli Rankovo pojetí tendence, která je u něho vlastně totožná s pojetím struktury, s tím ovšem rozdílem, že fakticky Braudel ztotožňuje strukturu především s pojetím sociologickým, což mu nebrání v tom, aby mistry strukturálních dějin neviděl v Evropské literatuře a latinském středověku Ernsta Roberta Curtia anebo ve Febvrově Rabelaisovi.³⁸ Bylo by ovšem nesprávné nevidět zde určitou důslednost. Braudel nečiní podstatného rozdílu mezi strukturou a modelem a právě využití modelů mu umožňuje použití srovnávací metody.

* * *

Z toho, co jsme ve své stati uvedli, jasně vyplývá, že vznik a další rozvoj školy *Annales* úzce souvisí s pokusem uplatnit v historiografii širší metody pozitivismu a to samozřejmě nikoliv pozitivismu ryze faktografického, nýbrž pozitivismu pracujícího s určitými sociologickými modely, pomocí nichž se odbourávala tematika do té doby běžné politické historiografie. Je zřejmé, že vznik školy *Annales* byl určen nepochybně i specifickou situací francouzské historiografie od sedmdesátých let minulého století, jež např. na rozdíl od buržoazní historiografie ruské nebyla s to integrovat sociologické metody a hlavně zcela pominula marxismus.

Je příznačné, že právě ruská buržoazní historiografie měla od sedmdesátých let mnohem širší metodologickou základnu, že prakticky nikdy nebyla historiografií orientovanou novorankovskými — tedy úzce zaměřenou politickou historiografií — a že dovedla spojit širší stanovisko právní s novými metodami sociologickými (o čemž např. svědčí práce M. M. Kovalovského, Vinogradova a dalších historiků). Navíc pak nebyl některým ruským buržoazním historikům cizí i tzv. legální marxismus, takže pojmová aparatura, s níž tito historici pracovali, byla širší a v mnohém i preciznější než pozdější práce školy *Annales*.

Ruská buržoazní historiografie vycházela alespoň u některých autorů

³⁶ *Tamtéž*, str. 97–122.

³⁷ *La longue durée*, *tamtéž*, str. 41 an.

³⁸ *Tamtéž*, str. 51.

z principů srovnávací metody — tedy z jednoho pozdějších hlavních požadavků Marca Blocha — zkoumala ryze společenské faktory ekonomické a dotkla se témat, jež škola Annales považoval za novum (např. otázek demografických, významu epidemií ve středověku apod.). Navíc ovšem dovedla tuto sociální problematiku spojit i s problematikou dějin politických, anebo lépe řečeno, ústavněpolitických. Zde nepochybně působila skutečnost, že se ruská buržoazní historiografie vyvíjela v době, kdy Rusko stanulo v etapě přípravy buržoaznědemokratické revoluce.

Na škole Annales je naproti tomu vidět, že někteří její autoři jsou schopni akceptovat názory reformistické, vcelku však naprostá většina představitelů školy Annales patří k vlastnímu establishmentu buržoazní společnosti, jejíž krizi autoři školy Annales sice vidí, pro niž však odmítají revoluční řešení. Naopak metodologické postupy, jichž škola Annales používá, na prvním místě celá koncepce „longue durée“ je určena k zdůraznění stabilitačních faktorů v dějinách. Odtud i dlouho trvající nezájem o dějiny 19. stol., které je stoletím revolucí a o dějiny současnosti, nezájem, který je překonáván až v poslední etapě školy. Tím nemá být řečeno, že by postupy, jichž škola Annales používá, nebyly podnětné i pro marxistického historika, je však ovšem vždy nutná celková ideologická teoretická analýza principů, o nichž jsme se alespoň z hlediska některých aspektů v našem příspěvku pokusili.